

Mag. Adrijan Pahor

Alojz Rebula, Dnevniški zapisi 1948–1954

Nedavna izdaja Rebulovih Dnevniških zapisov 1948–1954 pri Slovenski matici predstavlja nedvomno prijetno presenečenje, saj nam je bilo bralcem njegovih del neznano, da je pisatelj oblikoval dnevnik že tako mlad, tako rekoč na začetku svoje študijske in ustvarjalne poti.

Vajeni branja njegovih poznejših, literarno dovršenih dnevniških zapisov, smo bili ob soočenju z najzgodnejšimi zapisi nemalo iznenadeni nad vrhunsko umetniško prozo mladega študenta iz Šempolaja, ki je ne krnijo ne narečni in ne drugi pogovorni izrazi avtorjeve domače govorice. Knjiga, ki jo beremo s privzdignjenim zanosom, je skupek pisateljevih mladostnih iskanj, dvomov, izbir, epohalnih odločitev, predvsem pa slavospev, visoka pesem ljubezni, ki jo je daroval svoji življenjski sopotnici Zori Tavčar, štiri leta mlajši študentki primerjalne književnosti na ljubljanski univerzi. Dnevnik, ki ga je pisal z zavzeto predanostjo, predstavlja istočasno s pisanjem novel, izdanih leta 1956 v zbirki *Vinograd rimske cesarice*, nekakšno urjenje v izražanju v maternem jeziku, za katerega je bil prikrajšan v šoli, v kateri je bil v času fašizma učni jezik italijanščina. Zdi se paradoksalno, da se je v slovenskem jeziku uril intelektuallec, ki nas je dvajset let kasneje kot profesor latinščine in grščine oplajal z izbrano govorico na klasičnem liceju v Trstu.

Naš zamejski pisatelj je sicer bolj znan kot pisec monumentalnih romanov *Senčni ples*, *V Sibilinem vetru*, *Zeleno izgnanstvo*, *Jutri čez Jordan*, pa še *Kačja roža*, *Cesta z zvezdo in cipreso*, *Nokturno za Primorsko*, da naštejemo samo nekatere, vendar je na literarno sceno stopil s krajšimi literarnimi prispevki: prvo slovensko besedilo, alegorijo *Vedež ob Jadranu* (napisano »direktno pod Nietzschejevim vplivom«), je po prvih poskusih v Dantejevem jeziku objavil leta 1946. Dve leti kasneje sta izšli še dve noveli *Skrivnost severne stene* (posvečena življenjskemu vzoru Vladimirja Bartola, alpinistu in filozofu Klementu Jugu, ki se je ponesrečil v triglavski severni steni avgusta leta 1924) in *Mali John*, ki sta vsaka s svojo tematsko naravnostjo zakoličili vso nadaljnjo Rebulovo ustvarjalno pot. V prvi je pod vplivom ekspresionističnega izročila podan eksistencialni problem, smisel in uresničevanje človekove biti, v drugi pa v realistični

Alojz Rebula
Dnevniški zapisi
(1948–1954)

pripovedni tehniki izpostavi svoj odnos do rodnega Krasa in z njim povezane-ga medvojnega ter narodnostnega vprašanja slovenskih prebivalcev. Te prve prozne tekste je namreč Rebula snoval v času, ko je pisal omenjeni dnevnik, to je v času študija klasične filologije na ljubljanski univerzi. Dnevniški zapisi in literarni prvenci že nakazujejo kasnejšo vsebinsko in stilno usmerjenost pisateljeve proze, presenečajo pa visoka umetniška stopnja dnevniških utrin-kov in globoka intimna pričevanja, ki nam odstirajo avtorjev notranji čutni in čustveni svet.

V najnovejšem dnevniku nas Rebula nedvomno iznenadi, zagotovo tudi na vsebinski ravni, saj je ves njegov literarni interes usmerjen predvsem ali zgolj v opis intimnih stanj njegove duše, bolj kot v opis tedanjih političnih in gospodarskih razmer v povojni ideološko zaznamovani Ljubljani. Kljub bur-nim in politično razgibanim časom v dnevniku skorajda ni omembe vrednih namigov na dogajanja na mednarodni sceni, bežno je omenjena le resolucija informbiroja in povratek Italije v cono A Svobodnega tržaškega ozemlja po umiku angloameriške administracije. Vsa avtorjeva zanimanja so osredotoče-na na analizo začetnih duševnih stanj, zaznamovanih s skorajda dionizično razbrzdano senzualnostjo, ki jo kasneje zamenja bolj umirjen, apolitičen odnos do sveta, usmerjen v bogoiskateljstvo, eshatološko, kar potrjuje tudi pisateljeva naravnost v krščanstvo.

Rebulova dnevniška mojstrovina nam v subtilnih opisih in osebnih izpovedih tudi odkriva, kam bo stremelo njegovo poznejše literarno delo: od začetnega realizma, zaznamovanega z romantično zamaknjenostjo, s katero je opisoval svoja ljubezenska hrepenenja, z impresionističnim sli-kanjem vtisov najrazličnejših življenjskih situacij, v katerih se je znašel, še posebno ob sprehodih v naravo, do ekspresionističnih ekstatičnih stanj in kasnejšega vse bolj in bolj transcendentalnega iskanja absolutnega v območju totalne harmonije v sebi, med seboj in s svetom.

Sicer pa so ti dnevniški zapisi s svojo vsebinsko naravnostjo dolgo-ročna projekcija malodane vsega tistega, kar bo kasneje obravnaval v svojih pripovedih. Zagotovo nas v teh začetnih intimnih zapisih najbolj prevzame ljubezenska tema, povezana s spoznanjem dekleta, ki je zanj predstavljalo utelešenje zemeljske sreče in življenjskega poslanstva. Zora Tavčar iz Loke pri Zidanem Mostu je v dnevniku prikazana kot roža mogota, vseprisotna muza, ki je nanj blagodejno vplivala tudi ob morebitni daljši odsotnosti, »dobri angel«, ki ga je spremljal na vseh poteh, sicer tudi sama pisateljica, literarna kritičarka, predvsem pa ocenjevalka in spodbujevalka njegovega umetniškega ustvarjanja. »Ključ v življenje«, kot jo je poimenoval avtor sam, nekakšen »garant« za premagovanje smrti in za krepitev lastne vere: »Življe-nje premaguje smrt, ker si ti z mano« in »verujem, dokler si ti z menoj«. Tudi v odnosu do ljubljene dekleta, njegove poznejše žene in matere njegovih treh hčera, je v dnevniku opazno sprva še izrazito čutno razmerje, ki sčasoma preraste v mistično pojmovanje ljubezni. V njunem ljubezenskem razmer-ju je, podobno kot v Visoki pesmi, občutil omamno globino, primerljivo s smrtjo, kar spominja na Gradnikove motive. Podoben zasuk v interpretaciji ljubezenskega čustva bo zaznaven tudi v njegovih proznih tekstih, ki so izšli v šestdesetih letih dvajsetega stoletja.

Naslednja izstopajoča tema dnevnishkih zapisov je literarno ustvarjanje. Iz Rebulovih vsakodnevnih beležk je očitno, da je v »ljubljskih« letih veliko bral, predvsem umetniško literaturo. Predolgo bi bilo na tem mestu navesti, kaj vse se je znašlo na njegovi mizi. Zagotovo je mlad, še trideset let star študent iz Šempolaja, razpolagal s širokim vpogledom v svetovno literaturo, da o slovenski niti ne govorimo. Zanimivo je, da mu je bil poleg Jacka Londona, Paula Claudela, Goetheja in Unamuna, če citiram samo nekatere, najbolj pri srcu Tolstoj, njegovo novoplatonistično hrepenenje po svetlobi in ljubezni je postalo Rebulovo življenjsko vodilo; verni, a enigmatični Dostojevski, pa ga je vsaj v mladih letih odbijal, še najbolj pa njegov roman *Bratje Karamazovi*, ki ga idejno sploh ni prepričal. Branje in poglobljanje v svetovno literaturo odstira v mladem ustvarjalcu lasten umetniški credo, ki svojemu dnevniku zaupa vsa hrepenenja, negotovosti, protislovnosti, a istočasno veliko željo po uspehu, zavedajoč se svoje velike ustvarjalne zmožnosti.

Rebulova ustvarjalna pot je namreč od začetnih krajših tekstov (dnevnikov) do romana, ki je po mnenju literarnih zgodovinarjev njegov najvidnejši umetniški izraz, vseskozi premočrtna in stopnjevana. Pisateljevi zgodnji teksti tako že vsebinsko nakazujejo kasnejše daljše prozne ubeseditve in jih lahko že na podlagi teh dnevnishkih zapisov vsebinsko razdelimo na vsaj tri tematske sklope: izstopa narodnostni motiv, vraščen v medvojno ali povojno dogajanje na rodnem Krasu, in z njim povezan odnos do lastne prvotne biti, ki je neovrgljivo slovenstvo (manjšinstvo), tu so še literarno zgodovinski prikazi nekaterih najvidnejših slovenskih besednih ustvarjalcev in z njimi povezan problem umetniškega snovanja, eksistencialna problematika in filozofska lirizirana proza o človekovem bistvu in njegovem uresničevanju v vsakdanjem bivanju.

Novele, ki jih Rebula omenja v svojih najzgodnejših dnevnishkih zapisih, predstavljajo višek Rebulove ne-antropocentrične ustvarjalne tehnike, kot pravi literarna zgodovinarica Katarina Šalamun Biedrzycka, v kasnejših daljših tekstih se njegova ustvarjalna drža spremeni, glavni junak postane osrednja osebnost, okoli katere je koncentrirana avtorjeva notranja pripovedna perspektiva. Kljub očitni evoluciji pripovedne tehnike so kasnejši teksti v marsičem nadgradnja napovedanih tem, ki jih je Rebula izpostavil že v tem dnevniku in v novelah. Poleg že omenjenih nacionalne in eksistencialne je tu še umetnostna, ki je v dnevniku in v novelah večkrat v ospredju: umetnik namreč še bolj občuti tragiko življenja, umetnost osmišlja trpljenje in obratno, istočasno pa učinkuje na ustvarjalca katarzično, skratka ga osvobaja. Rebulove novele (npr. *Deček od Misisipija*, ki je v dnevniku omenjena) izpostavljajo tudi raznoliko vlogo ženskih likov in njihov vpliv na protagonista ustvarjalca, avtorjev stil, vlogo monologov in dialogov, odnos do junakov, notranjo tektoniko teksta in še marsikaj. Kljub vsebinski raznolikosti in stilnemu eklekticizmu pa ostaja Rebula v svojih začetnih novelah in črticah bolj kot kjer koli drugje zelo privlačen, dostopen širšim plastem nezahtevne beroče populacije, česar pa ne moremo trditi za nekatera dela, ki predstavljajo vrhunec njegovega besednega ustvarjanja.

V dnevniku izstopa tudi Rebulova odločitev oziroma potrditev v krščanstvu: njegovo bogoiskateljstvo je v študijskih letih presunljivo, dinamično, tudi problematično. Svoje duhovno poglobljanje v mistiko je usmerjal predvsem v iskanje Boga, ki ga je kasneje našel v krščanskem izročilu. Kljub temu bodo junaki njegovih literarnih del, ki so v bistvu njegov alter ego, nenehno iskali absolutno in zdvomili nad smislom trpljenja in smrti. Kristjan »po etiki, ne po dogmatiki«, kot se je definiral v dnevniku, bo našel smisel svojega nadvse razburkanega notranjega sveta v ustvarjalnem delu, ki bo postalo njegov življenjski smisel v simbiozi z ljubeznijo in vero.

Alojz Rebula in njegova žena Zora Tavčar sta bila v gimnazijskih letih moja profesorja latinščine, grščine in slovenščine. Bila sta enciklopedija znanja, ugledna, spoštovana in izjemno razgledana intelektualca, med profesorji na gimnaziji zagotovo najbolj izobražena, saj sta bila poleg svoje stroke podkovana tudi v literaturi, profesor Rebula še v teologiji, zgodovini, filozofiji. Dijaki smo bili takrat zaradi vpliva današnjega sveta in v njem vse bolj prodirajočih globalizma, univerzalizma in relativizma nemalo presenečeni nad Rebulovim odnosom do narodnosti in njegove vloge v današnjem času. Življenjske usode, opisane v Rebulovih novelah in romanih, so namreč zanimiv prikaz slovenskih protagonistov, katerih usoda je razpeta med vse bolj prodirajočim italijanstvom na eni strani in ljubeznijo in pripadnostjo slovenstvu na drugi.

Tema narodnosti in narodne pripadnosti nas je zanimala tudi v romanu *Senčni ples*, kjer je obdana z novostjo: Rebula se odloči predvsem za humanost osebe, zavrača agresivno asimilacijo večinskega naroda, ne pa posameznika. Ne samo v omenjenem romanu, tudi v pričujočem dnevniku se loteva problema izseljenstva (pisateljev brat je zapustil rodno zemljo in se izselil v Avstralijo), zapuščanja domovine in iskanja sreče drugje, v tujem svetu. Za pisatelja je bila taka odločitev narodno odpadništvo, zvestoba narodu namreč »sega tja do našega človeškega substrata, do erosa«. Narodnost, ki tu ni akademska, ampak vsakdanja in intimna, poveže avtor z moralno dimenzijo.

Alojz Rebula je pisal dnevnik vse življenje, celo v času visokošolskega študija, kar je bilo za nas, bralce, prijetno presenečenje in izjemna obogatitev, za kar gre zasluga njegovim sorodnikom. V nasprotnem primeru bi bili prikrajšani za neverjetno bogastvo. V njegovem pisanju, ki morda načeloma niti ni hotelo biti pretenciozno, opazamo že vrhunskega mojstra besede, ne glede, ali razmišlja o vsakodnevnih rečeh ali o eksistenčnih dilemah, povezanih z literarnim ustvarjanjem, ljubezenskim odnosom ali pogovorom z Bogom. Iz njega dobredno vrejo besede, ki jih zna oblikovati v blagglasne melodije.

Rebulova veličina kot pisatelja in razumnika je zato neomajna in pristna, a v trajnem spominu mi bo ostala predvsem njegova premočrna drža in vloga kot pisatelja, razumnika in profesorja, ki je zagotovo pustila na vseh nas, ki smo bili njegovi študenti in bralci, trajen pečat. ■